

Т. З. Гарасимів

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету “Львівська політехніка”,
 д-р юрид. наук,
 проф. кафедри теорії та філософії права

Н. В. Мартинюк

помічник судді Франківського суду м. Львова

ЦІННІСТЬ ПРАВА: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

© Гарасимів Т. З., Мартинюк Н. В., 2016

Розглянуто соціальну цінність права як детермінувальну ознаку правової та соціальної реальності. Право розглядається не лише як загальнообов'язкові правила поведінки в суспільстві, а як повноцінний елемент соціальної реальності, що впливає на всі структурні частини системи суспільних процесів. Зокрема, досліджено фундаментальні методологічні проблеми права, гносеологічні межі та можливості пізнання права, зв'язок реалізації права з професійною культурою юриста, філософське осмислення правової реальності, єдність цінності та істини в праві. Визначено соціальну справедливість як фундаментальний принцип правознавства, людини в праві, історіографічні проблеми філософії права, феномен європейського права тощо.

Ключові слова: цінність, право, антропологічний вимір, світогляд, буття, суспільство, знання, феномен, мораль.

Т. З. Гарасимів, Н. В. Мартинюк

ЦЕННОСТЬ ПРАВА: АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЯ

В статье рассматривается социальная ценность права как детерминирующая признак правовой и социальной реальности. Право рассматривается не только как общеобязательные правила поведения в обществе, а как полноценный элемент социальной действительности, влияет на все структурные части системы общественных процессов. В частности, исследованы фундаментальные методологические проблемы права, гносеологические границы и возможности познания права, связь реализации права с профессиональной культурой юриста, философское осмысление правовой реальности, единство ценности и истины в праве. Определены социальную справедливость как фундаментальный принцип правоведения, человека в праве, историографические проблемы философии права, феномен европейского права и тому подобное.

Ключевые слова: ценность, право, антропологическое измерение, мировоззрение, бытие, общество, знания, феномен, мораль.

T. Z. Harasymiv, N. V. Martyniuk

VALUE OF LAW: ANTHROPOLOGICAL DIMENSION

In the article the social value of law as the determining feature of the legal and social reality. The right is seen not only as a compulsory code of conduct in society, and as a full element of social reality that affects all of the structural system of social processes. In particular, the fundamental methodological problems studied law epistemological limits and possibilities of knowledge of law, the right relationship with the professional culture of lawyer, legal philosophical understanding of reality, unity of values and truth in the law. Defined social

justice as a fundamental principle of law, human right, historiographical problems of philosophy of law, European law and so the phenomenon.

Key words: value, right, anthropological dimension, vision, life, society, knowledge phenomenon morality.

Постановка проблеми. Інтерпретація цінностей не може бути науковою, але вона глибоко пізнавальна і в теоретичному, і в праксеологічному аспектах. Результатом ціннісного освоєння соціального світу є теж істина, але це праксеологічно-світоглядна істина. Такими, по суті, якраз і є істини права, де зміст, концентруально розгорнутий в ідею права, становить не що інше, як деяку аксіологічну побудову щодо вирішення головного завдання – збереження, упорядкування, регулювання та спрямування соціального буття за певними ціннісними і цільовими векторами. У цьому полягає сутнісний зміст права. Інша річ, які ж ці цінності, який їхній зміст і спосіб функціонування. Усі ці фактори детерміновані логікою культурно-цивілізаційного процесу етносу (етносів), нації, їхньої історії в минулому та стратегії в майбутнє.

Аналіз дослідження проблеми. До питання цінності права загалом та соціальної цінності, зокрема, неодноразово зверталися такі вчені А. А. Козловський, Г. В. Гребеньков, Л. О. Корчевна, І. Бентам, Дж. Остін, Г. Кельзен та інші. Необхідність детального вивчення цінності права виникає в аспекті дослідження способів підвищення ефективності дії права. Усвідомлення природи права як соціального регулятора, його основних інструментів та засобів впливу відбувалось лише на рівні загальнотеоретичного розуміння цього явища і не пов'язувалось зі суміжними суспільно-правовими процесами.

Мета роботи – аксіологічне дослідження права в антропологічному вимірі.

Виклад основного матеріалу. Теоретичним світоглядом завжди була і є філософія як особливий вид людського пізнання та знання про граничні підоснови буття. Це судження цілком стосується тієї галузі філософії, яка обирає своїм предметом дослідження та вивчення феномена цінності у всіх його аспектах виявлення: від розкриття його природи, виявлення сутності – до аналізу складних аксіологічних систем.

Розділ філософського знання, головним предметом якого є цінність у всіх ракурсах і аспектах свого виявлення, отримав назву загальної теорії цінності (аксіології) і поряд із онтологією (ученням про буття), гносеологією (теорією пізнання) і філософською антропологією (філософською теорією людини) становить серцевину філософського знання взагалі [1, с. 32–44].

Поняття “цінності” – філософське і, отже, високого рівня абстракції. Це уможливує фіксування семантичних зв'язків, які виникають між різними суб'єктами буття в акті оцінювання реальності індивідом, різними соціальними спільнотами і суспільством загалом. Лише у філософському аспекті поняття цінності, акумулюючи і “знімаючи” всі інші визначення цінності, має найвищий ступінь значеннєвого (сутнісного) змісту. У всіх інших випадках визначення цінності набуває свого дисциплінарного вираження в різних лінгвістичних формах. А це означає, що в будь-якій сфері людського праксису цінності як реальні феномени матеріальної та ідеальної природи мають свій вияв. І завдання дослідника полягає в тому, щоб чітко, спираючись на адекватну предмету дослідження (філософія права) методологію (теоретико-ціннісний підхід) як іманентну праву пізнавальну конструкцію, описати й інтерпретувати цінності права в їхніх соціально-історичних, антропологічному (особистісному) та, очевидно, абсолютному вимірах на соціологічному (зовнішньому щодо людини) і психологічному (внутрішньому) рівнях виявлення в бутті.

Уявляючи в такий спосіб об'єктивну природу права, яка є результатом людської ціле- та ціннісно-раціональної діяльності (і не слід її шукати у сфері трансцендентного, як це намагаються робити деякі сучасні дослідники [2, с. 13–17]), можна стверджувати, що праву властиві всі предикати цінності. А це означає:

– оскільки цінності є результатом телеономної соціально детермінованої діяльності людей, то право становить ціннісну, а отже, й ієрархічну, упорядковану, субординовану суспільну систему, функцією якої є збереження, відтворення та підтримання рівноваги соціального буття;

– оскільки право є ціннісним за своєю природою утворенням, орієнтованим на реалізацію вищезгаданої функції, то воно є деякою системою “належного бути”, а отже, системою загальнообов’язкових, семантично (стосовно змісту) орієнтованих ідеальних утворень – норм соціальності та комунікації людей;

– оскільки весь світ соціальності становить ціннісно-смыслову реальність, а право є деяким “аксіологічним полем” тотального соціального досвіду акумуляції людством цінностей свого буття, то право щоразу набуває, по-перше, вигляду конкретно-історичної системи цінностей (законів, актів тощо), по-друге, вигляду особистісних поведінкових імперативів “належного чинити” і, по-третє, абсолютних цінностей права як тотальних норм “належного бути”.

Ці норми “належного бути” в онтологічному аспекті – важливі умови людської соціабельності. Одночасно в гносеологічному аспекті вони є загальними принципами права, правосвідомості та правової діяльності окремого індивіда і людської культури загалом. Артикульовані та концептуально виражені, вони утворюють ядро ідеї права – ідеали як граничні значення та смисли збереження й упорядкування соціального життя на всіх його рівнях організації: індивідуально-особистісному, рівні різних спільнот людей і людства загалом [3, с. 102].

Розрив між рівнями виявленості права, наприклад, забуття ідеалів як тотальних принципів права взагалі, призводить до правового релятивізму, розпаду “правового поля” людства, що, власне, і є станом сучасної цивілізації з її правовим цинізмом і поки що невіршеними проблемами визначення автентичного змісту базових категорій права – справедливості, обов’язку, відповідальності, злочину, свободи взагалі та свободи особистості особливо. Мабуть, теоретичне вирішення цих завдань значною мірою дасть змогу надати змісту перелічених категорій справді статусу норми, що, безумовно, сприятиме побудові автентичної природі права теорії права.

Не вдаючись до додаткової аргументації, можемо стверджувати, що зміст, який криється за поняттями справедливості, обов’язку, відповідальності, свободи тощо, наскрізь антропологічний, бо в цьому полягає сутність фундаментальних аксіологічних функцій особистості [4]. І оскільки будь-яке суспільство є деякою впорядкованою системою цінностей, де право – лише один із рівнів її виявлення зі специфічними функціями, то такою самою мірою і соціальний індивід як суспільний “мікрокосм” становить у своїй сутності ціннісне явище.

Питання полягає лише в тому, щоб визначити психологічну форму буття цінностей взагалі та цінностей права зокрема, їхню структуру, виокремити їх як основні аксіологічні функції, які опосередковують інтеграцію в соціум людини як тотальне правове поле й одночасно сприяють становленню особистості як правового суб’єкта, справжнього *homo juridicus*.

Усі проблеми, які ми окреслили, – предмет правової антропології як розділу філософської антропології та юридичної психології. Не вдаючись до розгляду цих проблем, які, очевидно, стануть предметом нашого наступного аналізу, зауважимо лише на такому: поняття права у своїй сутності бере початок від специфічної форми організації людиною свого буття як світу цінностей, джерела якого принципово антропологічні, тому що пов’язані не тільки з телеономністю людини, а й з такими феноменами людського життя, які інтроспективно-феноменологічною мовою позначаються категоріями “справедливість”, “обов’язок”, “відповідальність” тощо. Варто лише не забувати, що упродовж тривалого часу первинною формою їх інтерсуб’єктивності є не право, а сукупність звичаїв і мораль. Однак із виникненням державності норми звичаєвого “права” та норми моралі стають жорстко фіксованими (“повинно бути так і не інакше”) законами (правовими нормами). Тому все, що втілене в інтерсуб’єктивній формі їхнього буття як норми “належного бути”, обов’язкове до виконання, артикулюється й описується вже в термінах: правова влада, правова держава, правова особистість, закон, правопорядок тощо.

Будь-який науковий рівень аналізу права, зорієнтований на абстрагування від повнокровної людської присутності з її мотивами, особистісною системою цінностей (системою її аксіологічних функцій), мораллю як результатом особистісного становлення “Я”, а не лише з розумінням людини як якоїсь статистичної одиниці суспільного життя або тільки з уявлення про неї як соціального індивіда-носія ролей і соціального статусу як об’єкта владно-правових маніпуляцій, безперспективний із огляду на автентичне розуміння права.

Дотримуючись кантівського трактування проблеми права, вважаємо, що в істинному сенсі право (і, отже, жодного “кулачного”, “телефонного” та іншого права немає й бути не може) виникає там, де людина діє згідно зі своєю розумною волею як особистість “сама в собі закон”, а не як соціальний індивід-робот. Тому право – насамперед не “поза людиною”, а “усередині її” як імперативний корелят, інтенціонально зорієнтований у напрямі “належного”, і лише потім – система відносин інтерсуб’єктивного порядку, описувана в термінах “закон”, “правопорядок” тощо [3, с. 105].

Будь-яке розуміння права зобов’язане спиратися на розгорнуту концепцію людини, точніше особистості. І це – персонологія, до змісту якої як обов’язкові базові елементи повинні входити, по-перше, аналіз права як аксіологічного за своєю природою соціального ноумена, по-друге, системна побудова моральних основ права як концепція обов’язку, справедливості, суспільних і особистісних ідеалів і, по-третє, концепт становлення особистості як справжнього *homo juridicus*. Тому праву без філософії, чи буде це власне відокремлена філософія права, чи латентна форма пропедевтики права, до останнього часу одягнена в терміни “загальної теорії права”, не обійтися. Інша річ, як співвіднести, взаємопов’язати поняття філософського й психологічного дискурсивного характеру, на якому тільки й можна описати особистість як суб’єкт права, і цілком науково верифіковані об’єктивні, фактуальні соціологічні вияви законотворчості та законорозуміння?

А це не просте завдання. І тим не менше, філософія разом з психологією, що використовують особливу інтроспективно-феноменологічну мову, а також соціологія (принаймні, її інструментальна складова) як “сувора” наука, що оперує термінами логіки й математики, є тими базисними галузями гуманітарного знання, однаково необхідними для пізнання (опису, пояснення, інтерпретації та розуміння) права. Тому можна вважати, що пошук *modus vivendi*, принаймні в найближчій перспективі, є епістемологічною проблемою правознавства, що потребує дедалі нових вирішень [5, с. 3–18].

Але у світлі порушеної нами проблеми виявлення природи й сутності права, а також його понятійного вираження як передумови й, одночасно, результату вибору гносеологічних моделей його опису можна чітко констатувати: поняття права належить до розряду філософських категорій, або, інакше кажучи, метанаукових.

Його зміст, ціннісний за своїм характером, спирається на концепцію людини як особистості й колективного суб’єкта діяльності, а також на концепцію ідеалу як вчення про абсолютні норми “належного бути”, що беруть початок усе від тієї самої концепції особистості.

І лише потім, на всій сукупності цих концептуальних побудов, узятих як принцип, формується прагматика права – проблематика, що традиційно описується так званим “позитивним правом”, свого часу батьками-засновниками (І. Бентам, Дж. Остін, Кельзен та ін. [6]) зорієнтована на вивчення феноменології права (реальних законів, логіки й способів їхнього функціонування, класифікації, систематизації аж до правової лінгвістики).

Методологією пізнання цих феноменів є лише теоретико-пізнавальний (науковий) підхід, що дає змогу виявити й описати реальні закономірності та законодоцільності реалізації практичного права. Тут і філософувати особливо не потрібно, бо немає предмета для цього.

Проблема права – гранично комплексна і міждисциплінарна, не стільки наукова, скільки споконвічно філософська, інтенціонально висхідна до людини як вихідного початку й кінцевої точки свого існування.

У цьому контексті влучною є думка Ф. Батиффоля, одного з теоретиків права, який стверджував, “щоб пізнати основний вищий зміст права, необхідно встановити, чому існують різні суспільства, але як відповісти на це, не знаючи точно, що являє собою людина, до чого вона прагне, куди йде й чи повинна йти?” [7, с. 20].

Вітчизняна концепція права, що охоплює як філософське з його специфікою, так і наукове знання, вирішивши свої внутрішні (методологічні) проблеми, досягне рівня сучасних теоретичних вимог і праксеологічних завдань, що висувуються часом.

Філософія права, як будь-яка інша галузь філософського знання, є за своїм змістом наукою без кордонів, інтернаціональним, космополітичним, міжнародним чи вселенським глобальним знанням. Але розвивається вона на певному національному ґрунті конкретними вченими, представниками конкретної нації чи народу.

З огляду на таку двоєдиність філософії (як об'єкта пізнання) і суб'єктів, котрі її досліджують, сучасна українська філософія права має реалізуватися через дослідження українських учених, які не тільки повинні теоретично осмислити доробок іноземних і власних великих попередників, але й розвинути пізнання в цьому напрямі. Можливо, цей процес буде дещо екстенсивним, але й результат буде кращим [8, с. 12–16].

Висновки. З уваги на вищевикладене, можемо констатувати, що шлях, яким прямує українська філософія права, пов'язаний із дослідженням певних напрямів та особливостей цієї науки.

Насамперед, сюди належать дослідження фундаментальних методологічних проблем права, гносеологічних меж і можливостей пізнання права, зв'язку реалізації права з професійною культурою юриста, філософського осмислення правової реальності, єдності цінності та істини в праві, філософії злочину, соціальної справедливості як фундаментального принципу правознавства, людини в праві, історіографічних проблем філософії права, феномена європейського права тощо.

Важливими, на нашу думку, є також дослідження філософії права як світогляду, що уможливить формулювання системи принципів, поглядів, цінностей, переконань, котрі забезпечать розуміння та ставлення до правової дійсності, розуміння місця і ролі права в світі, правових позицій людей і суспільних груп тощо.

1. Козловський А. А. Гносеологічні принципи права / А. А. Козловський // Проблеми філософії права. – 2005. – Т. III (№ 1–2). – С. 32–44. 2. Корчевна Л. О. Концепція права: до постановки проблеми / Л. О. Корчевна // Право і безпека: науковий журнал. – Х., 2004. – № 3'1. – С. 13–17. 3. Гарасимів Т. З. Філософема девіантної поведінки : монографія / Тарас Зеновійович Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 356 с. 4. Гребеньков Г. В. Аксиологический подход к проблеме человека / Г. В. Гребеньков, В. Н. Нечитайло. – Донецк, 1992; Сержантов В. Ф. Феномен людини / В. Ф. Сержантов, Г. В. Гребеньков. – К., 1997. 5. Гребеньков Г. В. Право як предмет філософського і наукового пізнання: принципи та методологія демаркації / Г. В. Гребеньков // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. пр. – Донецьк : ДЮІ ЛДУВС, 2004. – № 2. – С. 3–18. 6. Мухамет-Ирекле А. Методология правового и социального государства: краткий очерк / Артур Мухамет-Ирекле. – М. : Изд-во РАГС, 2003. – 170 с. 7. Буржуазные теории права: Реферативный сборник. – М., 1982. – С. 20. 8. Козловський А. А. Філософія права як самосвідомість нації / А. А. Козловський // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. I. – С. 12–16.

REFERENCES

1. Kozlovskyy A. A. Hnoseolohichni pryntsyipy prava [Hnoseolohichnipryntsyipyprava]. Problemy filosofiyi prava, 2005. T.III (№1–2). pp. 32–44. 2. Korchevna L. O. Kontseptsiya prava: do postanovky problemy [Kontseptsiyaprava:dopostanovkyproblemy]. Pravo i bezpeka: naukovyy zhurnal. Kharkiv, 2004. № 3"1. pp. 13–17. 3. Harasymiv T. Z. Filosofema deviantnoyi povedinky: monohrafiya [Filosofemadeviantnoyipovedinky:monohrafiya]. L'viv: L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav Publ, 2013. 356 p. 4. Greben'kov G. V. Aksiologicheskii podkhod k probleme cheloveka [Aksiologicheskii podkhod k problemecheloveka]. Donetsk, 1992. 5. Hreben'kov H. V. Pravo yak predmet filosofsk'koho i naukovoho piznannya: pryntsyipy ta metodolohiya demarkatsiyi [Pravoyakpredmet filosofsk'kohoinaukovohopiznannya:pryntsyipytametodolohiyademarkatsiyi]. Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoyi diyal'nosti: Zbirnyk naukovykh prats'. Donets'k: DYU LDUVS Publ, 2004. №2. pp. 3–18. 6. Mukhamet-Irekle A. Metodologiya pravovogo i sotsial'nogo gosudarstva: kratkii ocherk [Metodologiyapravovogoisotsial'nogogosudarstva:kratkiiiocherk]. Moscow: Izd-vo RAGS Publ, 2003. 170 p. 7. Burzhuaznye teorii prava: Referativnyi sbornik [Burzhuaznyeteoriiprava:Referativnyisbornik]. Moscow, 1982. p. 20. 8. Kozlovskyy A. A. Filosofiya prava yak samosvidomist' natsiyi [Filosofiyaprayayaksamosvidomist'natsiyi]. Problemy filosofiyi prava, 2003. Tom I. pp. 12–16.